

**DISKRET MATEMATIKA VA MATEMATIK MANTIQ TARIXI VA
UNING ASOSLARI. TARIXIY MA'LUMOTLAR****Zahriddinova Shaxlo Zahiriddin qizi***“Matematika va ta’limda axborot texnologiyasi”**kafedrasi o’qituvchisi***Elboyeva Munisa Elmurod qizi***Shahrisabz davlat pedagogika instituti**“Matematika va Informatika” yo’nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Diskret matematika – matematik tarmoqlardan biri bo‘lib, u doimiy yoki uzluksiz emas, balki aniq va cheklangan ob’ektlar bilan ishlaydi. Bu soha, xususan, kompyuter ilm-fanida, algoritmlar, grafiklar, to‘plamlar nazariyasi, ehtimollar nazariyasi, va matematik mantiq kabi tarmoqlarda keng qo‘llaniladi. Matematik mantiq esa, matematik tushunchalar va ularning mantiqiy aloqalarini o‘rganish bilan shug‘ullanadi. Matematik mantiqning asoslari XVIII-XIX asrlarda shakllandi va bu soha zamonaviy kompyuter fanlari, sun’iy intellekt va dasturlash tillarining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Diskret matematika va matematik mantiqning tarixi o‘rganilganda, avvalambor, Grunji (Go‘del), Frege, Russell kabi olimlarning ishlari ko‘riladi. Matematik mantiqning rivojlanishi birinchi navbatda formalizatsiya va ishonchli matematik usullarni kiritishga qaratilgan bo‘lib, bu o‘z navbatida matematikada aniq isbotlar va mantiqiy xulosalar olish imkonini yaratdi.

Kalit so‘zlar: diskret matematika, matematik mantiq, formalizatsiya, Frege, Russell, Go‘del, algoritmlar, sun’iy intellekt, matematik asoslar.

Annotation: Discrete Mathematics is one of the mathematical networks that works with specific and finite objects, rather than constant or continuous. The field is widely used, particularly in Computer Science, in networks such as algorithms, graphs, set theory, Probability Theory, and mathematical logic. Mathematical logic, on the other hand, deals with the study of mathematical concepts and their logical connections. The foundations of mathematical logic were formed in the XVIII-XIX

centuries, and this field greatly influenced the development of modern computer science, artificial intelligence and programming languages. When the history of discrete mathematics and mathematical logic is studied, first of all, the work of scientists such as Grunji (Gödel), Frege, Russell is seen. The development of mathematical logic focused primarily on formalization and the introduction of reliable mathematical methods, which in turn made it possible to obtain concrete proofs and logical conclusions in mathematics.

Keywords: Discrete Mathematics, Mathematical Logic, formalization, Frege, Russell, Gödel, algorithms, artificial intelligence, mathematical foundations.

Аннотация: Дискретная математика – это одна из областей математики, которая работает с определенными и конечными объектами, а не с непрерывными или непрерывными. Эта область широко используется, особенно в информатике, в таких областях, как алгоритмы, графы, теория множеств, теория вероятностей, и математическая логика. Математическая логика, с другой стороны, занимается изучением математических понятий и их логических отношений. Основы математической логики сформировались в восемнадцатом и девятнадцатом веках, и эта область оказала большое влияние на развитие современной информатики, искусственного интеллекта и языков программирования. При изучении истории дискретной математики и математической логики в первую очередь рассматриваются работы таких ученых, как Гранжи (Гедель), Фреге, Рассел. Развитие математической логики было направлено в первую очередь на введение формализованных и надежных математических методов, что, в свою очередь, позволило получить точные доказательства и логические выводы в математике.

Ключевые слова: дискретная математика, математическая логика, формализация, Фреге, Рассел, Гедель, алгоритмы, искусственный интеллект, математические основы.

Kirish. Diskret matematika va matematik mantiq zamonaviy matematikada muhim o‘rin tutadigan ikki soha bo‘lib, ular bir-biriga chambarchas bog‘liqdir.

Diskret matematika aniq va cheklangan ob'ektlar bilan shug'ullanadigan matematik tarmoqdir. Bu soha kompyuter fanlari, algoritmlar, grafiklar va to'plamlar nazariyasi kabi ko'plab sohalarda qo'llaniladi. Matematik mantiq esa matematik tushunchalar va ularning o'zaro aloqalarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Bu soha matematik isbotlar, formulalar va mantiqiy muloqotlarning asoslarini tashkil etadi. Diskret matematika va matematik mantiqning rivojlanishi XVIII va XIX asrlarda ayniqsa, Gottlob Frege, Bertrand Russell va Kurt Go'del kabi olimlarning ishlari bilan boshlanadi. Frege mantiqni formalizatsiya qilishga katta hissa qo'shgan bo'lsa, Russell mantiqiy paradokslarni aniqladi, Go'del esa o'zining noaniqlik teoremasi bilan matematikaning chegaralarini ko'rsatdi. Bu ilmiy rivojlanishlar nafaqat matematika, balki zamonaviy kompyuter fanlari, sun'iy intellekt va dasturlash tillarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Diskret matematika va matematik mantiq sohalarining rivojlanishi haqida ko'plab ilmiy ishlar, monografiyalar va tadqiqotlar mavjud. Ushbu adabiyotlar matematik mantiq va diskret matematikaning asosiy tamoyillarini va metodlarini o'rganish, ularning zamonaviy qo'llanilish sohalarini tahlil qilishga yordam beradi. Birinchi navbatda, Gottlob Frege ning "Begriffsschrift" (1879) asari matematik mantiqning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Frege, matematikani mantiqiy asosda qurishga harakat qilgan va bu asari mantiqiy formulalar orqali matematik isbotlarni tashkil etishga qaratilgan ilk urinishlardan biri bo'ldi. Uning ishlari mantiqiy tizimlarni va formalizatsiyani kiritish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Bertrand Russell va Alfred North Whitehead ning "Principia Mathematica" (1910-1913) asari esa matematik mantiqning yanada rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu asar matematikaning barcha asoslarini mantiqiy nuqtai nazardan ifodalashga intildi va matematik isbotlarning to'g'riligini tasdiqlash uchun mantiqiy usullarni kiritishga muvaffaq bo'ldi. Russellning ishlari mantiqiy tizimlarda to'g'ri formulalar tuzish va xatoliklarni aniqlashda katta ahamiyatga ega. Kurt Go'del ning "Noaniqlik teoremasi" (1931) esa matematik mantiq va uning chegaralarini o'rganishda yangi bosqichni boshlab berdi. Go'delning teoremasi, matematikaning ayrim sohalarida mantiqiy isbotlarni bajarishning

imkonsizligini ko'rsatdi va bu nafaqat matematika, balki ilmiy metodologiyaning fundamental cheklavlarini ochib berdi. So'nggi yillarda diskret matematika va matematik mantiqning yangi ilmiy ishlari kompyuter fanlari va algoritmlar nazariyasiga doir ishlarga qaratilgan. Kompyuter olimlari, masalan, Donald Knuth va Ronald Graham kabi tadqiqotchilar, diskret matematikaning algoritmik va amaliy jihatlarini kengaytirib, yangi metodlar va yondoshuvlar taklif qilishgan. Knuthning "The Art of Computer Programming" (1968) asari diskret matematikaning kompyuter ilm-fanidagi qo'llanilishining asosiy yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Zamonaviy tadqiqotlar esa sun'iy intellekt, algoritmlar va avtomatlashtirilgan mantiqiy tizimlar rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Bu sohalaridagi adabiyotlar mantiqiy tizimlarni yaratish, qaror qabul qilish va matematik model yaratish bo'yicha yangi metodlarni taqdim etadi. Adabiyotlar tahlili, shuningdek, diskret matematika va matematik mantiqning zamonaviy qo'llanilish sohalarini tushunishga yordam beradi, shuningdek, bu sohalarining texnologik va ilmiy yutuqlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Diskret matematika va matematik mantiq bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar metodologiyasi ilmiy izlanishlar, analitik va eksperimental usullarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlarning asosiy maqsadi matematik strukturalar, mantiqiy tizimlar va algoritmik jarayonlarni o'rganish va amaliy ilovalarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi: Birinchidan, nazariy metodlar ishlatiladi, chunki diskret matematika va matematik mantiqning ko'plab masalalari formalizatsiyani talab qiladi. Formal mantiqiy tizimlar va aksioma tizimlari yordamida matematik formulalar, teoremlar va isbotlar quriladi. Ushbu jarayonlar odatda isbotlash, mantiqiy tahlil qilish va umumiy xulosalar chiqarishga qaratilgan bo'ladi. Tadqiqotchilar ko'pincha matematik mantiqni formalizatsiya qilish uchun mantiqiy tarmoqlar, to'plamlar nazariyasi va strukturaviy algebra kabi metodlardan foydalanadilar. Ikkinchidan, hisoblash metodlari ham keng qo'llaniladi. Diskret matematikaning ko'plab masalalari algoritmlarni ishlab chiqishni talab qiladi, masalan, graf nazariyasi, kombinatorika va ehtimollar nazariyasi. Bu metodlar nafaqat matematikada, balki kompyuter fanlarida,

masalan, algoritmlar va dasturiy ta'minot yaratishda keng qo'llaniladi. Tadqiqotlar natijalarini tekshirish va amaliy jihatlarini aniqlash uchun kompyuter simulyatsiyalari, algoritmik modellar va kompyuter dasturlari ishlab chiqiladi. Uchinchidan, eksperimental metodlar ham ishlatiladi, ayniqsa, yangi matematik modellarning tasdiqlanishi yoki mavjud metodlarning samaradorligini baholashda. Bu usul, ko'pincha diskret strukturalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishda qo'llaniladigan model sifatida ishlatish uchun ishlatiladi. Tadqiqotlar ko'pincha matematik model yaratish va uni amaliy masalalar bilan bog'lash orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, metodologiyadagi yana bir muhim aspekt - bu mantiqiy tizimlarni, algoritmlar va matematik modellarning ijtimoiy va texnologik ilovalarini baholash. Sun'iy intellekt, qaror qabul qilish tizimlari, tarmoq nazariyasi va boshqalar kabi sohalar, diskret matematika va matematik mantiqning ilmiy asoslarini amaliy ilovalar bilan bog'lashga yordam beradi. Tadqiqot metodologiyasi har bir ilmiy izlanishning maqsadiga, usuliga va qo'llanilish sohasiga qarab turlicha bo'lishi mumkin, ammo barcha metodlar natijalarni aniq, ishonchli va dolzarb qilishga xizmat qiladi. Bu metodologiya diskret matematika va matematik mantiq sohalaridagi ilmiy ishlarning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Natija va muhokama. Diskret matematika va matematik mantiq sohalaridagi tadqiqotlar natijalari ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Tadqiqotlar natijalari, asosan, matematik modellarning samaradorligini, yangi algoritmlarning samarali ishlashini, va mantiqiy tizimlarning ishonchliligini baholashga qaratilgan. Buning natijasida, diskret matematika va matematik mantiq ko'plab yangi tushunchalar, usullar va ilovalar bilan boyidi. Natijalardan biri, matematik mantiqning formalizatsiya qilishga bo'lgan ehtiyojining yanada kuchaygani va bu orqali ko'plab matematik sohalarda yanada aniqroq va ishonchli natijalarga erishilganidir. Frege, Russell va Go'del kabi olimlarning asarlari matematikani formalizatsiya qilishni boshladi va bu, zamonaviy matematik tizimlarni yaratish uchun mustahkam asos bo'ldi. Formalizatsiya, ayniqsa, dasturlash tillari va sun'iy intellektning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, chunki mantiqiy tizimlar va algoritmlar ko'plab kompyuter ilovalarida qo'llaniladi. Shuningdek, diskret matematika va matematik mantiq

sohalaridagi tadqiqotlar algoritmlar va tarmoq nazariyasiga doir yangi yondoshuvlarni taqdim etdi. Algoritmlar yordamida muammolarni samarali va tez hal qilish uchun yangi metodlar ishlab chiqildi. Masalan, graf nazariyasi, to'plamlar nazariyasi va ehtimollar nazariyasi kabi bo'limlarda yangi yondoshuvlar kompyuter tizimlarining optimalligi va samaradorligini oshirdi. Bu esa, o'z navbatida, zamonaviy texnologiyalar va ilmiy izlanishlarda yangi imkoniyatlar yaratdi. Muhokama qilish kerak bo'lgan yana bir muhim nuqta shundaki, diskret matematika va matematik mantiq sohaları nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy sohalarda ham keng qo'llanilmoqda.

Sun'iy intellekt, tarmoq xavfsizligi, ma'lumotlar bazalarini boshqarish va boshqa texnologiyalar bu sohalarning amaliy ilovalari sifatida rivojlanmoqda. Biroq, bu yondoshuvlar, ayniqsa, murakkab tizimlar va algoritmlar ishlab chiqishda hali ham ko'plab muammolarni hal qilishni talab qiladi. Masalan, algoritmlar samaradorligi va tizimlarning ishonchliligini ta'minlashda ko'plab qiyinchiliklar mavjud bo'lib, ularni hal qilish uchun yangi metodlar va texnologiyalar ishlab chiqilishi kerak. Umuman olganda, diskret matematika va matematik mantiq sohalaridagi tadqiqotlar nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu sohalardagi rivojlanishlar zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning yanada ilg'or va samarali bo'lishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, kelgusida yangi mantiqiy tizimlar va algoritmlar ishlab chiqish, ularga asoslangan yangi amaliy yondoshuvlarni izlash zarurati mavjud.

Xulosa va takliflar. Diskret matematika va matematik mantiq sohaları ilmiy va texnologik taraqqiyotda muhim o'rin tutadi. Ushbu sohalar nafaqat matematik asoslarni yaratish, balki kompyuter fanlari, sun'iy intellekt, tarmoq xavfsizligi va algoritmlar kabi amaliy sohalarda ham keng qo'llanilmoqda. Tadqiqotlar natijalari, bu sohalarning yangi metodlar, algoritmlar va tizimlarni ishlab chiqishga asos bo'lishini ko'rsatmoqda. Xulosa sifatida, diskret matematika va matematik mantiqning rivojlanishi ko'plab ilmiy yutuqlarga olib keldi. Formalizatsiya, mantiqiy tizimlar va algoritmlar orqali yangi matematik modellarning va texnologik yondoshuvlarning yaratilib, zamonaviy kompyuter ilm-fanining rivojlanishiga hissa qo'shdi. Shuningdek, bu sohalar matematik mantiqni yanada aniq va ishonchli qilish,

matematik isbotlar va tizimlarni ishlab chiqish imkonini berdi. Biroq, hali ko'plab muammolar va cheklovlar mavjud bo'lib, ularni hal qilish uchun yanada samarali metodlar va yangi ilmiy izlanishlar talab qilinadi. Takliflar sifatida, diskret matematika va matematik mantiq sohalarida tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarur. Avvalo, yangi algoritmlar va optimallashtirilgan tizimlarni ishlab chiqish, shuningdek, sun'iy intellekt va ma'lumotlar bazalarini boshqarish kabi amaliy sohalarida mantiqiy tizimlarni takomillashtirishga katta e'tibor qaratish kerak. Bundan tashqari, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etishda ko'proq kooperatsiya va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish, ilmiy natijalarni real muammolarni hal qilishda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Umuman olganda, diskret matematika va matematik mantiq sohalarida olib borilayotgan tadqiqotlar zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishida muhim rol o'ynashda davom etadi. Bu sohalaridagi yutuqlar nafaqat matematika, balki boshqa ko'plab fanlar va sanoat sohalarining ilg'or rivojlanishiga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.
2. Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo'lotova. "Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida iqtisodiy jarayonlar va moliyaviy munosabatlarning transformatsiyasi." Nashrlar (2024): 38-41.
3. O'G'Li, Madadjon O'Ktam. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.
4. Musirmonov, Shohboz, and Jasmina Toshpo'lotova. "Moliya bozorini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotga o'tishining muammolari va yechimlari." Nashrlar (2024): 374-377.
5. Muhammadiyev, Alijon, and Shukurullo Aliqulov. "PROSPECTS OF USING COMPUTER TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION." Наука и технология в современном мире 3 (2024): 90-92.

6. Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo'lotova. "XXI ASR YOSHLARINING AXBOROT PSIXOLOGIK XAFSIZLIGINI TA'MINLASH MASALALARI." Universal xalqaro ilmiy jurnal 1 (2024): 445-447.
7. Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo'lotova. "SHAXSLARDA TAVAKKALCHILIK BILAN BOG 'LIQ VIRTUAL O 'YINLARGA MOYILLIGINI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." Universal xalqaro ilmiy jurnal 1 (2024): 776-777.
8. Toshpo'lotova, Jasmina, and Yayra Musurmanova. "CURRENT ISSUES OF TEACHING UZBEK AND RUSSIAN LANGUAGES IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION." Models and methods in modern science 3 (2024): 187-191.
9. Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo'lotova. "TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA XORIJIY TILLARNI O 'QITISHNING DOLZARB MASALALARI." Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения 3 (2024): 10-12.
10. Toshpo'lotova, Jasmina, and Yayra Musurmanova. "TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH VA INTEGRATSIYALASH MASALALARI." Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования 3 (2024): 46-49.
11. Madadjon, O'Ktamonov. "PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING INFORMATIKADAN AXBOROT-TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI." Academic research in educational sciences 4.CSPU Conference 1 (2023): 275-281.
12. Октамов, Мададжон, Жасмина Тошполотова, and Яйра Мусурманова. "Aniq fanlarni o 'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo 'llagan holda dars jarayonlarini tashkil etish." Новый Узбекистан: наука, образование и инновации 1.1 (2024): 432-434.